

О. В. Бугаєва
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
м. Київ

**МУЗИЧНО-ТЕОРЕТИЧНА БІБЛІОТЕКА ІМЕНІ К. СТЕЦЕНКА
В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ
МУЗИЧНОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ М. ЛЕОНТОВИЧА**

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ) зберігаються документи (ф. 50, 2009 од. зб.), що відтворюють історію Музичного товариства імені М. Леонтовича (МТЛ), яке у 1928 р. було перейменоване на Всеукраїнське товариство радянських музикантів (ВУТОРМ). На базі останнього виникло Музичне товариство Пролетарських музикантів (“Пролетмуз”), де й зберігався архів МТЛ. У грудні 1931 р., після ліквідації “Пролетмуза”, архівні матеріали МТЛ були передані до музичного відділу Всенародної бібліотеки України (нині – НБУВ), у 1950 р., як цілісний фонд, – надійшли до відділу рукописів цієї ж Бібліотеки.

Близько третини фонду МТЛ складають справи, присвячені саме Музичній бібліотеці, які сьогодні є майже єдиним і найповнішим джерелом інформації про неї. Це *документи діловодства* – Положення про Бібліотеку, звіти про роботу, анкети, заяви, кошториси, облікові та інвентарні документи, абонементні бланки та *нотний рукописний фонд* (близько 600 од. зб.).

Музичну бібліотеку при Музичному товаристві імені М. Леонтовича було утворено 7 лютого 1921 р. на базі фондів бібліотеки Дніпро-союзу, ініціатором створення і збирачем якої був Кирило Стеценко (1882–1922) – видатний український композитор, педагог, диригент і громадський діяч. Починаючи від 1917 р., він присвячує себе вирішенню проблем розвитку інфраструктури музичного шкільництва і розробці Проекту, спрямованого на загальну реорганізацію системи музичної освіти в Україні [1]. Розуміючи, що необхідною передумовою такої реорганізації має бути розвиток на державному рівні

музично-бібліотечної справи, К. Стеценко ще 1918 р. започаткував бібліотеку при Дніпросоюзі з метою комплектування нотних фондів музичної класики, які в Україні на той час мали характер власних колекцій і були набутом лише окремих осіб. Музичної бібліотеки в Україні до 1922 р. взагалі не існувало. Як диригент-практик і музично-освітній діяч, він розумів необхідність створення музичного репертуару для різного складу виконавців – професійного і аматорського, концертного та побутового, для дітей та дорослих. Над укомплектуванням Бібліотеки К. Стеценко працював майже три роки. Після трагічної загибелі композитора, що згуртувала провідні мистецькі сили України, і заснування Всеукраїнського комітету по вшануванню пам'яті М. Леонтовича, який прийняв на себе обов'язки провідної музично-громадської установи України, фонди Бібліотеки було передано у власність цього Товариства. А по смерті К. Стеценка 1922 р. Музично-теоретичній бібліотеці було присвоєно його ім'я.

Передана Музично-теоретичній бібліотеці колекція складалась переважно з хорових та вокальних творів українських композиторів початку ХХ ст., за винятком деяких нескладних перекладів для оркестру творів російських і зарубіжних композиторів. За перший рік існування Бібліотеки вдалося поповнити її картотеку на 198 найменувань, серед яких були ноти С. Прокоф'єва, І. Стравинського, деякі нові журнали [2]. 21 червня 1923 р. відбулася епохальна подія: на вимогу МТЛ було започатковано рукописний відділ Музично-теоретичної бібліотеки з метою збереження та популяризації творчості сучасних вітчизняних композиторів, звідки у наступні роки розповсюджувались копії хорів, романсів, ансамблевих п'єс по філіях та осередках МТЛ для забезпечення потреб у нотній, музично-теоретичній та методичній літературі музично-освітніх працівників на всій території України. Саме з цього часу, переважно завдяки жертвам і дарам, розпочинається комплектування рукописного нотного та книжкового (наукові музикознавчі та методичні праці) фонду. За 1923 р. фонд поповнився на 212 прим., серед яких власним коштом було придбано 21 прим. Звітні документи МТЛ свідчать про те, що наприкінці року у Бібліотеці вже нараховувалося понад 1500 назв різних музичних та наукових видань, а її адміністрація ретельно працювала над укладанням каталогу і Положення про порядок користування Бібліотекою [3].

На початок 1924 р. відбулися певні позитивні зрушення у діяль-

ності Бібліотеки, було зроблено перші кроки у виробленні наукових підходів щодо подальшого розвитку музичної бібліотеки як просвітницької установи національного масштабу. В. Петрушевський – член МТЛ, призначений їй другим (після К. Стеценка) директором, – на засіданні Музичної Комісії відзначав першорядне значення бібліотечної справи в сучасній культурі: “розвиток музики та її поширення в народних масах можливі тільки при систематичному науковому її досліджуванні та студіюванні, систематичному підборі як музично-художніх творів, так і найцінніших традицій науково-теоретичної думки в галузі музики” [4]. Характерною ознакою цього періоду стало, з одного боку, вивчення існуючого європейського досвіду формування музичних (приватних, громадських, публічних) бібліотек та організації роботи в них, а з іншого, – відпрацювання оригінальної моделі музично-теоретичної бібліотеки з урахуванням традицій вітчизняної культури і завдань часу. Так, в основу її роботи, підпорядкованої Музичній Комісії МТЛ і розрахованої на обслуговування широких громадських кіл, було покладено *Положення про Музично-теоретичну бібліотеку ім. К. Стеценка*:

1. Музично-теоретична бібліотека, що знаходиться при МТЛ, має на меті систематичне збирання музичного і музично-теоретичного матеріалу зі світової культури взагалі й української зокрема.

2. Ідейне керівництво Музично-теоретичної бібліотеки ім. К. Стеценка належить Музичній Комісії, а адміністративне – Президії Музичного товариства імені М. Леонтовича. Бібліотека має свій штат службовців: Головного бібліотекаря та його помічників, які ведуть чергову роботу в Бібліотеці.

Головний бібліотекар входить до складу Музичної Комісії Музичного товариства імені М. Леонтовича.

3. При Музично-теоретичній бібліотеці ім. К. Стеценка існує читальня.

4. Право користування бібліотечною читальнею в помешканні мають: усі члени Музичного товариства імені М. Леонтовича; сторонні одвідувачі.

Книги й ноти видаються додому лише членам Музичного товариства імені М. Леонтовича.

Книги й ноти видаються на термін не більш, ніж два тижні.

Нові видання видаються додому лише через місяць після придбання [5].

19 вересня 1924 р. на загальних зборах проголошується новий

напрям діяльності МТЛ – “Жовтень – в музику”, який, безсумнівно, вплинув й на роботу Бібліотеки: загострилась ідеологічна спрямованість її діяльності, і відбулися певні корективи щодо політики формування фондів. На засіданні Музичної Комісії було сформульовано першочергові завдання Бібліотеки:

1. Бібліотека має містити підбір найкращих творів західно-європейської та російської класики.

2. У фондах Бібліотеки має бути зібрано всю українську музичну літературу, незалежно від її художнього значення.

3. Фонди мають містити наукову літературу з різних питань російською і українською мовами, а також особливо цінні твори іншими мовами.

4. Особлива увага приділяється музично-етнографічному відділу Бібліотеки, де б зберігалися усі музично-етнографічні матеріали українського, російського та інших слов'янських народів.

Враховуючи нагальні потреби часу з приводу державної політики культурного будівництва в Україні, з метою вироблення загальних підходів для систематичного поповнення нотного і книжкового фондів Бібліотеки творами українських авторів, роботу персоналу Бібліотеки було підпорядковано вирішенню таких проблем:

1) укладання списку найнеобхідніших наукових видань і придбання їх у приватних осіб через оголошення;

2) укладання списку музичних творів українських композиторів, які відсутні в Бібліотеці;

3) поповнення фондів новими музичними творами регулярно, в міру їхнього виходу в світ за порадами Музичної Комісії МТЛ.

Одночасно з цим було розроблено й *Положення про рукописний відділ*:

1. Рукописний відділ складається з:

– неопублікованих творів композиторів (в оригінальних рукописах та копіях);

– оригінальних манускриптів опублікованих творів.

В основу фондів покладено музичні архіви М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового.

2. Рукописний відділ поповнюється через:

– надсилання авторами їхніх творів;

– копіювання рукописних та неопублікованих творів.

Кожний автор, який надсилає свої твори до Бібліотеки, має право зазначати умови щодо норм користування ними.

3. Рукописний відділ містить:

- окремий каталог;
- щоденник користувача відділом.

У щоденнику має зазначатися: а) чий твір переписано; б) для кого; в) ким; г) коли; д) за чим дозволом.

4. Користування рукописним відділом вільне для всіх.

5. Переписування творів дозволяється лише за рішенням завідуючого Музичною частиною [6].

Фінансові проблеми, які постійно переслідували МТЛ протягом усього періоду його діяльності, позначалися на розвиткові й музично-бібліотечної справи. З боку держави фінансової підтримки практично не існувало, внаслідок чого керівництво Товариства декілька разів змушене було порушувати перед органами влади питання про закриття його діяльності. “Грошового фонду” МТЛ, який складався з членських внесків, прибутків від платних концертів та видавничої діяльності (майже збуткової), не вистачало навіть на платню співробітникам, папір, опалення в зимовий період. Але, попри всі перешкоди, Музичне товариство, а разом з ним Музично-теоретична бібліотека активно діяли і віддано працювали, відстоюючи право України на її національне відродження – власну самовизначеність, мову, історію і культуру. Життя висувало свої вимоги та йшло далі. Так, у 1924 р. Бібліотеку було переведено на децимальну систему і складено 2 карткових каталоги – абетковий та систематичний. Велику увагу приділялося роботі з читачами, а саме, розширенню “сфери впливу Бібліотеки як просвітницького центру України” на молодь. У цей час закладаються основи облікової статистики читачів та замовлених книжок. Серед тих, хто обслуговувався в Бібліотеці, значно збільшилася кількість клубних працівників, педагогів шкіл, студентства та діячів культури. До Києва приїжджають й повітові читачі. 26 лютого було відкрито безкоштовну читальню для робітництва і незаможних читачів, серед їхніх замовлень – вокальна література, твори сучасних українських композиторів, музичні журнали, книги з теорії та історії музики. Основний масив нотної та книжкової літератури Бібліотеки становлять жертви від приватних осіб – М. Грінченка, О. Спендіарова, В. Толстякова, В. Верховинця та Українського наукового інституту книгознавства. Загальна кількість найменувань на 01.01. 1924 р. становить за документами 2054 номери, фактично – 1979 [7]. За рахунок книгообміну між МТЛ та представництвами української діаспори Канади

й Америки та завдяки особистим стосункам українських музикантів з музикознавцями Німеччини, Франції та Англії Бібліотека значно поповнилася нотними і книжковими виданнями європейськими мовами. Комплект нот пожертвувала Бібліотеці Київська філія Держвидаву. До рукописного відділу постійно надходили твори від авторів-композиторів, які на потребу філій МТЛ швидко копіювалися і розсилалися по регіонах України.

За 7 років існування Музично-теоретичної бібліотеки ім. К. Стеценка МТЛ рукописний нотний фонд було укомплектовано творами майже всіх вітчизняних композиторів (які на той час жили і працювали в Україні), різними за жанрами і складом виконання, але переважно хоровими, вокальними та обробками народних пісень для голосу або хору у супроводі та акапела, а також нескладними п'єсами для духового і камерного оркестрів та окремих інструментів. Ціла епоха постає у величі знаних імен українських митців – М. Вериківського, К. Верховинця, В. Барвінського, К. Богуславського, П. Козицького, О. Кошиця, П. Боцюна, Г. Верьовки, М. Гозенпуда, Л. Ревуцького, В. Косенка, Б. Лятошинського, М. Скорульського, Я. Яциневича, Б. Яновського, Ф. Богданова та ін. Найбільша за обсягом збережена у рукописному фонді музична спадщина належить М. Леонтовичу [8]. Це його численні обробки народних пісень, оригінальні хори, уривки з опери “На русалчин великдень”. Тут зібрано значну кількість творів Я. Степового [9] та К. Стеценка [10]. Завдяки К. Стеценкові до цього фонду увійшло багато творів тих маловідомих українських композиторів, чия діяльність розвивалася на межі століть, була знаковою для українського мистецтва, і які своєю творчістю сприяли формуванню української професійної композиторської школи. Імена П. Вишницького, І. Всеволодського, П. Гайди, М. Гайворонського, П. Батюка та багатьох інших навіть до нашого часу залишаються “архівними”. Певну частину творів композиторів (вони, переважно, входили до складу МТЛ) Ф. Богданова, К. Богуславського, П. Козицького, М. Вериківського, К. Верховинця, В. Косенка, Б. Яновського, Я. Яциневича збережено в Музичній бібліотеці в автографах і авторських копіях [11].

Тривалий час Бібліотеку обслуговувало лише три працівники: В. Петрушевський – директор, О. Ліозіна – бібліотекар та Г. Чапківська – помічник бібліотекаря. Від 01.05.1925 до 15.06.1929 р. на посаді завідуючої Музично-теоретичною бібліотекою ім. К. Стеценка перебувала О.М. Ліозіна. Грамотний фахівець і відповідальна людина,

вона володіла українською, російською, французькою, німецькою мовами, грала на фортепіано, була знайома з музичною літературою та мала великий досвід роботи в Центральній публічній бібліотеці. Завдяки її ентузіазмові не припинялися комплектування музичних фондів Бібліотеки, їхня систематизація, обробка та упорядкування каталогів, робота безкоштовного читального залу майже до закриття цієї установи. Як свідчать документи, “хронічний брак коштів у Товаристві, що останнього року не давав змоги поповнювати Бібліотеку новими виданнями, примусив припинити діяльність Бібліотеки та звільнити її завідуючу – Ліозіну” [12]. Така мотивація висвітлювала власне ситуацію, що лише лежала на поверхні, а насправді була наслідком складних перебудов, які переживало наше суспільство.

Кардинальні зміни у політичному житті, що відбулися наприкінці 20-х років ХХ ст. в Україні, – загострення авторитарних підходів і централізація влади з боку радянського уряду, тотальна і нищівна ідеологізація усіх форм духовної творчості – дуже негативно позначились на її гуманітарному розвитку. Так, попри неспростовані свідчення про успіхи МТЛ, на II з’їзді Товариства (Харків, лютий 1928 р.) було прийнято ухвалу про його реорганізацію, зміну форм діяльності, а згодом і назви. Ця подія не випадково “співпала” зі сфальсифікованим процесом проти письменницької інтелігенції, т.зв. справою СВУ: відбувався фронтальний наступ на “українське”, “національно самовизначене” і “непролетарське мистецтво” [12]. На певний час і власне Музично-теоретична бібліотека ім. К. Стеценка, і зібрана тут колекція стали недоступними для справжніх прихильників української музики. Посилення боротьби з церковщиною в музиці та викоріненням багатоголосної фактури призвело практично до заборони виконання хорових творів і, таким чином, навіть до заборони використання зібраного у Бібліотеці хорового репертуару. На початку 30-х років поширилися судові процеси над представниками творчої інтелігенції, серед яких було чимало композиторів, музичних фольклористів, учених-музикологів, співаків, театральних діячів, педагогів, диригентів, таких, як П. Толстяков, К. Регаме, Б. Левитський, М. Донець, Д. Ахшарумов, К. Богуславський, Д. Ревуцький, Г. Хоткевич та багато інших, чий імена залишилися жити на сторінках архівних документів Музичного товариства імені М. Леонтовича та у непошкоджених часом рукописах творів Музичної бібліотеки ім. К. Стеценка. Історія зберегла

для нащадків українську музичну спадщину за період від кінця ХІХ до початку 30-х років ХХ ст. Тепер слово за дослідниками – істориками, музикознавцями, біографістами, яким сьогодні, на етапі відродження української культури, випала висока місія – долучитися до справи своїх попередників, продовжуючи їхні починання.

1. *Семененко Н., Шевичук О.* Музична освіта // Історія української музики.– К., 1992.– Т. 4.– С. 485–486.
2. ІР НБУВ, ф. 50, № 552, арк. 11.
3. Там само, № 303.
4. Там само, № 552, арк. 12.
5. Там само, арк. 17.
6. Там само, № 918.
7. Там само, № 917.
8. Там само, № 1146–1243.
9. Там само, № 1334–1363.
10. Там само, № 1365–1383.
11. *Адаменко А., Воронкова Т.* Всеукраїнське музичне товариство ім. М.Д. Леонтовича // Фонди відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки АН УРСР.– К., 1982.– С. 113.
12. ІР НБУВ, ф. 50, № 916, арк. 25.